

МАЛИЙ БІЗНЕС В УКРАЇНІ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Сіліцєва Н.Є.

У статті досліджено сучасний стан малого бізнесу в Україні з урахуванням змін у законодавчій сфері. Визначено проблеми та пріоритетні напрямки його розвитку.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Малий бізнес є невід'ємною складовою ринкового господарства будь-якої країни, що надає йому гнучкості, мобілізує фінансові й виробничі ресурси, прискорює темпи науково-технічного прогресу, вирішує проблему зайнятості населення, а також формує економічно самостійний і стабільний середній клас [4].

Таким чином підтримка та розвиток малого бізнесу в Україні є невід'ємною складовою розвитку соціально орієнтованої економіки, побудови сильної держави з високим рівнем життя населення. Дотримання даного напрямку реформ сприятиме процесам інтеграції національної економіки у світове глобальне господарство.

У ринкових умовах господарювання структуроутворюючу роль відіграє мале підприємництво. Це пов'язано, в першу чергу, з історичними аспектами становлення ринкової економіки, де дрібнотоварне виробництво було первинною формою господарювання. Сьогодні економіка розвинених країн базується на малому та середньому бізнесі. Зокрема, їх частка у ВВП багатьох європейських країн перевищує 50% (Італія – 70%, Німеччина – 60%, Франція – 52%), в Польщі – 47% ВВП, а в Росії та Білорусі – 22% та 23% відповідно. В Україні мале підприємництво знаходиться лише на етапі становлення (12-14% ВВП) та потребує значної підтримки [2, с. 212].

Аналіз останніх досліджень та публікацій з даної проблеми. Проблеми розвитку малого підприємництва в Україні присвятили свої праці багато вчених. Серед них: З.С. Варналій, А.М. Виноградська, О.В. Ганенко, Я.А. Жаліло, Н.С. Назаренко, Н.С. Поповенко, О.М. Ткачук, В.І. Шпак та інші. Проте низка проблем, що існують і досі не вирішені у сфері малого підприємництва, свідчать про актуальність та необхідність досліджень в цьому напрямку. Потребують подальшої розробки пріоритетні напрямки розвитку малого бізнесу, що базуються на впровадженні соціальної відповідальності.

Метою даної статті є дослідження умов функціонування малого бізнесу в Україні, підтримка малого бізнесу з боку держави та визначення основних перспектив розвитку.

Мале підприємництво – найбільш масова, динамічна та гнучка форма ділового життя зі своїми закономірностями розвитку та специфічними перевагами, що при певних умовах стають недоліками, стримуючими його розвиток. Наприклад, відносно невеликий капітал для започаткування малого бізнесу звужує рамки виробництва й обмежує можливість залучення додаткових ресурсів: науково-технічних, фінансових, виробничих, трудових та ін. Нестійкість малого підприємства внаслідок обмеженості ресурсів, а також підвищеної чутливості до змін в економіці, набагато вище, ніж у великих і середніх підприємницьких структур. Близько 80% малих підприємств існують рік-два, а більше третини є збитковими [3].

У структурі вітчизняного підприємництва за розміром підприємств станом на 01.01.2013 частка малих підприємств становила 94,3 %, середніх – 5,5 % та великих – 0,2 % (рис. 1). Протягом 2010 – 2012 років ці показники не зазнали змін.

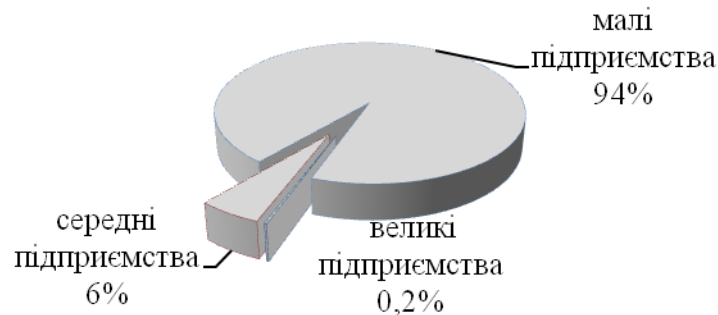

Рис. 1. Кількість підприємств за їх розмірами у відсотках до загальної кількості підприємств станом на 01.01.2013 [3]

Процес реєстрації ФОПів досяг свого розквіту у 2008 році, найменша кількість осіб які виразили бажання припинити власну справу зафіксовано у 2006 році. Виходячи з динаміки показників, бачимо що період 2006-2008 років, був найбільш сприятливий для ведення малого бізнесу. У 2009 році почалася фінансова криза та різке збільшення в 1,6 разів курсу долару (з 5 грн. до 8 грн.), що надзвичайно негативно позначилося на малому бізнесі, як результат на 117 тис. зменшилося число бажаючих відкрити власну справу та на 20 тис. збільшилося число осіб, які виразили бажання її припинити.

Найбільший спад підприємницької активності відбувся у 2011 році, за який було зафіксовано найвище абсолютне число 248 тис. 763 фізичних осіб-підприємців, підприємницьку діяльність яких припинено. Цей рік також став єдиним протягом 2005-2013 років, коли вперше було зафіксовано вище число знятих з обліку підприємців, а ніж зареєстрованих 248763 проти 175301 фізичних осіб-підприємців. Наступний 2012 рік також не відзначається ростом підприємницької активності, адже число знятих з обліку все ж перевищувало число зареєстрованих на 21 тис. 636 осіб. У першій половині 2013 року, станом на 1 липня число зареєстрованих в

незначній мірі перевищило число фізичних осіб-підприємців, підприємницьку діяльність яких припинено 80 402 проти 80 287 [3].

Дану негативну тенденцію, яка розпочалася у 2011 році, можна пояснити тим що станом на 01 січня 2011 року припадає введення в дію нового податкового кодексу (регулює відносини, що виникають у сфері податків і зборів), який був стартом нової податкової реформи. Про недоліки даного фінансового документу, який здійснив значний вплив на підприємницьку активність в країні було написано чимало праць спеціалістами та введено поправок законодавцями. А в листопаді-грудні 2010 проведено акцію непокори підприємців «Податковий майдан», вимогами яких були вилучення податкового кодексу.

Виходячи з того, що значне число підприємців за даний період припинили власну справу, варто ознайомитися з географією реєстрації та проведення державної реєстрації припинення діяльності фізичних осіб-підприємців.

До найбільш активних за поширенням підприємницької діяльності протягом даного періоду відносяться м. Київ та м. Севастополь, Одеська, Чернівецька та Харківська області, найменш активне населення у малому бізнесі у Рівненській, Закарпатській, Кіровоградській, Черкаській та Чернігівській областях. Для визначення впливу введення нового податкового кодексу у 2011 році варто розрахувати абсолютне та відносне число зменшення числа зареєстрованих фізичних осіб-підприємців станом на 01.01.11 та 01.01.12 років.

Найбільше абсолютне зменшення зафіксовано у Донецькій області – 19 933, Дніпропетровській – 14 908 та Одеській – 13 865 областях, а відносне в Івано-Франківській 14,78%, Хмельницькій – 14,04%, Черкаській – 14,55% та Чернігівській – 14,14% областях. Найменш болісно до введення нового податкового кодексу відреагували підприємці Львівської – 4,63%, Харківської – 4,63% областей та м. Київ. Дану закономірність можна пояснити просто, де найбільше число зареєстрованих – там і отримуємо найбільше абсолютне скорочення, а відносні показники свідчать про те що в регіонах, де економічна активність нижча, там підприємці більш болісно сприймають «реформи», а де рух капіталу жвавіший, там вищі прибутки і незручні податкові новації не є переконливими аргументами до згортання власної справи.

Податкове законодавство має сильний вплив на розвиток підприємництва та формування платоспроможного класу населення загалом. З проаналізованих статистичних даних, ми бачимо чітку тенденцію, яка виражає реакцію підприємницького класу на фінансову кризу 2008 року та введення нового податкового кодексу 2011 року на формування підприємницької активності в країні у 2005-2013 роках. В умовах ринкової економіки саме підприємці забезпечують левову частку ринку споживання товарів та послуг, сприяють розвитку внутрішньої конкуренції та ділової активності, а при перетіканні даного класу в тінь, чи реального згортання діяльності неминучі скорочення грошових надходжень до бюджетів різ-

них рівнів, обсягів виробництва та споживання, зрештою росту реального безробіття [4].

Зміни в законодавчій сфері України визначили новий формат малого та середнього бізнесу. Такий крок пов'язаний, в першу чергу, з необхідністю уніфікації вітчизняного та європейського законодавства. Так, суб'єктами малого підприємництва виступають фізичні особи – підприємці та юридичні особи, у яких середня кількість працівників за рік не перевищує 50 осіб, а обсяг річного доходу не перевищує суму, еквівалентну 10 млн. євро. Суб'єкти господарювання – юридичні особи, що мають середню кількість працівників за рік більше 250 осіб та обсяг річного доходу перевищує суму, еквівалентну 50 млн. євро, відносяться до великого бізнесу. Інші суб'єкти господарювання відносяться до середнього бізнесу [1]. Отже, як і в країнах ЄС, обсяг річного доходу в середньому бізнесі – до 50 млн. євро. Нововведенням стало виділення мікропідприємництва (в межах малого бізнесу), суб'єктами якого можуть бути фізичні особи – підприємці та юридичні особи, у яких середня кількість працівників за рік не перевищує 10 осіб, а обсяг річного доходу не перевищує суму, еквівалентну 2 млн. євро.

Незважаючи на законодавчі зміни, розвиток малого та середнього бізнесу в Україні та ЄС має суттєві відмінності. В першу чергу, це пов'язано з регулюючою роллю держави.

У розвиненому демократичному світі мале підприємство розглядається переважно як суб'єкт, що забезпечує становлення і розвиток демократії та водночас спрямований на вирішення соціальної політики зайнятості. Малий та середній бізнес (SME) в ЄС розглядається як єдиний конгломерат, в якому високу концентрацію робочої сили забезпечує малий бізнес, а значну частку ВВП країни – середній. Державна підтримка при цьому є нероздільною для підприємства цих форматів [2, с. 5].

В Україні малий бізнес розглядається державними органами влади лише з позицій поповнення державного бюджету. Зрозуміло, що тут мале підприємство відіграє не таку суттєву роль. Проте його значення полягає зовсім в іншому [5, с. 126]:

–вирішенні проблеми зайнятості населення, в тому числі за рахунок само зайнятості підприємців, створенні нових робочих місць. В розвинених країнах на малий бізнес припадає до 50% всіх зайнятих та до 70-80% нових робочих місць;

–наданні гнучкості економіці шляхом оперативного реагування на зміни кон'юнктури ринку;

–формуванні конкурентного середовища, в тому числі за рахунок обмеження можливостей та ліквідації монополій, стимулювання виробництва тих товарів та послуг, яких потребує споживач;

–визначенні темпів економічного зростання шляхом прискорення реалізації новітніх технічних і комерційних ідей, випуску наукоємної продукції. У США на сектор малого бізнесу припадає близько 50% науково-технічних розробок;

–формуванні середнього класу суспільства, послабленні тенденцій до соціальної диференціації, пом'якшенні соціальної напруги і демократизації ринкових відносин.

Від'ємні показники прибутку характерні для сектору малого бізнесу, що функціонує у сфері будівництва та операцій з нерухомістю, а також у промисловому виробництві, де, незважаючи на наявність 58,7 % умовно прибуткових підприємств, загальні економічні втрати галузі на початок 2013 року склали 1 млрд. 694 млн. грн. [6].

Причиною того, що малі підприємства багатьох галузей економіки опинилися в борговій залежності, є важкість отримання банківських кредитів. Як правило, банківські установи здійснюють кредитування на короткотерміновій основі під заставу, що набагато перевищує надану позику. Фінансова допомога, яку надають Український фонд підтримки підприємництва та Державний інноваційний фонд, є досить незначною. Тому важливим заходом державної підтримки має бути надання малим підприємцям пільгових кредитів та їх державне гарантування.

В умовах, коли державна фінансова політика з підтримки малого підприємництва не здатна створити умови для необхідного розвитку інфраструктури, що стимулювало б ефективніше функціонування та проникнення малого бізнесу в нові галузі економіки, з кожним роком зростають обсяги міжнародної підтримки. Створюються нові бізнес-центри та кредитні лінії, проте інвестиції міжнародних фондів у розвиток малого підприємництва у вітчизняній економіці все ж у рази менші, ніж в інших європейських країнах. Це пояснюється тим, що в Україні низькі показники рівня свободи бізнесу: у рейтингу Інституту Фрайзера (Канада) «Економічна свобода в світі-2012» Україна посіла 125-те місце у списку з 141 країн [3].

За результатами цього ж дослідження, найгірші показники індексу свободи економічної нашої країни має у сфері «Правова система та захист прав власності». Це є зайвим доказом того, що головною причиною перешкод на макроекономічному рівні є відсутність чітко сформованої та законодавчо обґрунтованої державної підтримки сектору малих підприємств. Навпаки ж, у суспільстві формується об'єктивна думка, що чинні нормативно-правові акти України латентно спрямовані на те, щоб заплутати бізнесмена шляхом впровадження частих і непослідовних змін до законодавства. Крім того, у доповіді Світового банку 2013 року щодо легкості ведення бізнесу Україна посіла 181 місце з 183 країн за складністю й важкістю виконання вимог системи оподаткування. Згідно з доповіддю, щоб дотриматися вимог податкового законодавства, потрібно в середньому 657 годин на рік [7].

Аналіз стану малого підприємництва в Україні свідчить про те, що останнім часом відбуваються суттєві зрушення у розвитку цього сектора ринкової економіки. Разом з тим, головними причинами гальмування розвитку малого підприємництва в Україні є:

–неймовірно важкий тягар оподаткування, що примушує багатьох суб'єктів малого підприємництва звернути в тіньову економіку. Про це,

зокрема, свідчить той факт, що неухильно зменшується питома вага діючих малих підприємств до кількості зареєстрованих.

– відсутність належного нормативно-правового забезпечення розвитку малого бізнесу, як і підприємництва в цілому. Недостатньо врегульовані відносини суб'єктів підприємницької діяльності з органами влади і управління, відсутній законодавчий механізм державної фінансової підтримки малого підприємництва, немає єдиного трактування понять: “підприємництво”, “малий бізнес”, “суб'єкти підприємницької діяльності” тощо;

– обмеженість або повна відсутність матеріально-фінансових ресурсів. Багато малих підприємств не розпочали свою діяльність через відсутність достатньої суми стартового капіталу, власних виробничих площ та устаткування;

– недосконалість системи обліку та статистичної звітності малого підприємництва, обмеженість інформаційного та консультативного забезпечення, недосконалість системи навчання та перепідготовки кадрів для підприємницької діяльності тощо [7].

Крім того, слід зазначити, що стан товарного ринку в Україні, на якому діють суб'єкти малого підприємництва, суттєво відрізняється від економічно розвинутих країн. Розвинутим ринковим відносинам притаманні переважаючий вплив попиту з швидкою реакцією на нього, пріоритет приватної власності, розвинута ринкова інфраструктура, дієвість та усталеність законодавства, фінансова стабільність, доступність засобів виробництва, традиції використання договірних відносин, інформаційна відкритість, офіційно мінімальна криміналізація.

Зовсім інша (якщо не сказати - протилежна) ситуація спостерігається сьогодні в економіці України. В цілому правове, соціально-економічне середовище для малого підприємництва стає, на жаль, дедалі не сприятливішим. Крім того, відбувається активний процес концентрації капіталу з одночасним встановленням фінансового і управлінського контролю за самостійними підприємствами з боку великих компаній й відповідних монопольних угруповань.

Економіка України залишається високо монополізованою, оскільки умови податкового законодавства спрямовані більшою мірою на підтримку великого бізнесу, що характеризується дисциплінованістю у виплаті значного обсягу податків та частково надає фінансову допомогу в важливих проектах державного і регіонального значення.

Разом з тим, малий бізнес в Україні має певні риси, які суттєво відрізняють його від підприємництва більшості зарубіжних країн, а саме:

– низький рівень технічної озброєності при значному інноваційному потенціалі;

– низький управлінський рівень, бракує знань, досвіду та культури ринкових відносин;

Висновки. Таким чином, для ефективного розвитку малого підприємництва в Україні необхідно створити механізм ефективної взаємодії між державою та підприємницьким сектором. Його відсутність засвідчується

тим, що малі підприємства ще не відіграють вагової ролі в економіці України. Проте позитивні зрушення, які сьогодні відбуваються в напрямку підтримки малого та середнього бізнесу, надають перспективи для їх подальшого розвитку. Важливим бачиться стимулювання активності суб'єктів МСП через розширення їх доступу до фінансово-кредитних ресурсів, зокрема шляхом надання часткової компенсації відсоткових ставок за кредитами, часткового відшкодування суб'єктам МСП лізингових, факторингових платежів та платежів за користування гарантіями, а також створення кредитно-гарантійної системи підтримки малого і середнього бізнесу.

Література:

1. Горынский М. Малый бизнес в Украине – тревожные перспективы [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://intercredit.com.ua/39/article6299>.
2. Єпіфанова І.М. Основні аспекти розвитку малого бізнесу в Україні // Труды Одесского политехнического университета. – 2009. – № 1(31). – С. 211-215.
3. Узагальнений звіт про стан виконання регіональних програм розвитку малого підприємництва в Україні у 2013 році / Державна служба України з питань регуляторної політики та розвитку підприємництва. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dkrp.gov.ua/info/1101>.
4. Рачкевич М. Тіньова економіка процвітає, незважаючи на новий Податковий кодекс // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kyivpost.ua/business/article/tinova-ekonomika-procvitaye-nezvazhayuchi-na-novij-podatkovij-koдекс-36700.html>.
5. Поповенко Н.С. Державна підтримка розвитку малого бізнесу в Україні / Н.С. Поповенко, О.В. Ганенко // ЕКОНОМІКА: реалії часу. – 2012. – №1(2). – С. 126-132
6. Стан та перспективи розвитку малого бізнесу в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://agroua.net/economics/documents/category-92/doc-85/>
7. Зелена книга малого бізнесу України – 2012 / Д.В. Ляпін, В.І. Дубровський, О.М. Піщуліна, О.П. Продан. – К.: Інститут власності і свободи, 2012. – 124 с.

Abstract

Silichyeva N.E.

Small business in ukraine: the present state and development perspective

This article explores the current state of small business in Ukraine to reflect changes in the legal sphere. The problems and priorities of its development.